

שורשי הסיגד

מהם מקורות החג?

מבוא

שבעה שבועות לאחר יום הכיפורים, בתאריך כט במרחשוון, חוגגת עדת ביתא ישראל את חג הסיגד – חג חידוש הברית. לחג מקום מרכזי ומשמעות רבה בחיי העדה והוא בנוי כקומה עליונה מעל יום כיפור. בעוד יום כיפור מציין את כפרת חטאי היחיד – כל יחיד ויחיד עומד בפני בורא עולם ומתחנן על כפרת עוונותיו – חג הסיגד מציין את כפרת העוונות של העדה כולה. ביום זה היו מחדשים בני העדה את הברית עם בורא עולם ומרעננים את הכמיהה לציון מדי שנה בשנה.

מהיכן שאבו חכמי העדה ומנהיגיה עוז, תעצומות ואולי חוצפה; להוסיף חג על חגי ישראל. האם נעלמה מעיניהם תוכחת משה בספר דברים (ד, ב): 'לֹא תִסְפוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשִׁמְרַת אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם'. לחג זה, על כל מנהיגיו החיוביים, אין מקור בתורה. מי? מתי? והיכן? אחז בדרכו של ירבעם בן נבט ובדה חג מליבו.

הדיון מתחקה אחר היווצרות חג חידוש ברית שנתי מפליא – הסיגד. משקל משמעותי ניתן למעמד ההקהל הנתפס כיסוד לחגים מרכזיים בעדות ישראל לדרותיהם. בין בהצפת הקשר בין ההקהל לחג הסיגד ובין הזיקה בין ההקהל פעם בשבע שנים לחג שמחת תורה המסיים את סבב הקריאה הבבלי כל שנה או חג השבועות שסיים את סבב הקריאה הארץ ישראל פעם בשבע שנים. גם מגילות קומראן מזכירות מעמד חידוש ברית שנתי בדומה לחג הסיגד ומעיד על מוצאו הקדום של החג. בדיון עיסוק גם במהות החג ותיאור מפורט של המעמד עצמו ומרכיביו העיקריים.

הדעות:

1. **מההלכה הקדומה: כתות בימי הבית השני** חשבו שישנו צורך בחידוש ברית אישי, תקופתי. ממסורת זו נבע חג הסיגד. לעומתם חז"ל הכריעו ש"ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא" ברית סיני תקפה לעולם ואין סיבה לחדש הברית באופן אישי או תקופתי. (יוסי זיו)

2. **מעמד ההקהל:** מקור חג הסיגד הינו מעמד ההקהל בבית המקדש. חג הסיגד מזכיר את מעמד הקהל בבית המקדש – התקהלות עממית, קריאת המנהיג בתורה, השראה ממעמד הר סיני. עקב שלילת הקרקעות מיהודי אתיופיה ממד השמיטה השבע שנתי נדחה מקיום המצווה שהפך לחידוש הברית שנתי החל שבעה משבועות מיום הכיפורים. (יוסי זיו)

3. **השפעות מעמד הקהל:** מעמד הקהל התבטא בשלושה אופנים בקהילות – ארץ ישראל, בבל, אתיופיה. בארץ ישראל בסיום שני מחזורי קריאת התורה אחת לשבע שנים בסוכות. בבל בשמחת תורה החותמת מחזור זנתי של קריאת התורה. באתיופיה בחידוש ברית שנתי בחג הסיגד. (הרב יואל בן נון)

4. **קריאה בתורה כהקהל:** מוקד חג הסיגד הינו הקריאה בתורה ורוב התפילות סביבו אינן מדגישות את נושא הכמיהה לירושלים. (שושנה בן דור)
5. **מעין שמיני עצרת:** הסיגד הינו מעין שמיני עצרת 50 אחרי סוכות כחג השבועות החל 50 יום לאחר הפסח בהתאם להיפוך עונת הקיץ והחורף באתיופיה לעומת ישראל.
6. **תקנה עצמאית:** חג הסיגד הינו תקנה של יהודי אתיופיה ולא בנוי על מנהג אחר
7. **תקנת עזרא:** הסיגד הינו יום חידוש ברית מתקנת עזרא שהשתכח בשאר קהילות ישראל (יקהת רוזן)

דעה 1 יוסי זיו: חידוש ברית שנת

ימים רבים ניקרה שאלה זו במוחי. בודד הייתי לנפשי. שָׁכַן, אפילו ידידי הרבים מקרב הקסים וחכמי העדה אינם מורגלים בחשיבה ביקורתית ובחיפוש אחר מקורות הדין והמנהג. מרגלא בפומיה: כך עשו אבותינו כך אנו עושים, ולא שואלים שאלות! תוך כדי עיון בנושא הברית במקרא, נתגלתה לעיני, באחת, תופעה מופלאה; שהיא לדעתי הסוד של חג הסיגד.

הברית במקרא היא הסכם. לפעמים בין שווים כמו אברהם ואלימלך, דוד ויהונתן, שכורתים בריתות של שלום; אך בדרך כלל בין ה' לעמו. העם מתחייב לשמור את מצוות התורה וה' מבטיח לעם שכר והגנה. המכלול המלא של ההתחייבות הדדית הוא הברית, ולצידה מופיע בדרך כלל אות הברית; חפץ, מְרָאָה או מעשה סמלי המעידים על קיומה של הברית. כך בראשונה שבבריתות – ברית נח. ה' מברך, מצווה ומבטיח שלא יהיה עוד מבול. אות הברית היא הקשת בענן. וכך גם בחשובה שבבריתות – ברית סיני. הציווי מופיע על לוחות הברית, העם מתחייב בשמירת המצוות, ה' בוחר בנו לממלכת כוהנים וגוי קדוש, זריקת הדם אשר באגנות, הוא אות הברית. לא תמיד ניתן לזהות את שלושת המרכיבים של הברית. אבל **תמיד! תמיד! הברית היא אירוע חד פעמי, שאינו חוזר על עצמו.** אין במקרא חגי ברית. הקב"ה מרבה לכרות איתנו בריתות. אך תמיד מדובר באירוע חד פעמי ואין ציווי לחדש את הברית מידי שנה בשנה. בברית בין הבתרים בה מתבשר אברהם על גלות מצרים וגאולתה, בברית מואב ערב הכניסה לארץ, בברית שכורת יהושע עם העם בשכם לפני מותו, בברית שכורת יאשיהו לאחר מציאת ספר התורה במהלך עבודות השיפוצים במקדש, בברית שכורת עזרא לסילוק הנשים הנכריות ובברית נחמיה שכללה קריאה בספר התורה מאור ראשון ועד מחצית היום. בכל אלו, הברית נכרתת בנסיבות היסטוריות מסוימות, כאירוע חד פעמי שלא יחזור על עצמו. גם ברית המילה שבגופנו, היא אירוע אותו עובר כל יהודי פעם בחייו (וטוב שכך...). יוצאת דופן יחידה לעניין זה היא מצוות הַקְהָל, שם נדרש העם לחזור ולחדש את הברית אחת לשבע שנים.

חז"ל, אחזו בדרכו של מקרא וקבעו: 'ישראל אף על פי שחטא – ישראל הוא'. הנולד כיהודי, אף שלא נימול, ועבר על כל עבירות שבתורה; דינו כיהודי לכל דבר ועניין, ורשאי להתחתן עם בת ישראל. כלומר אין צורך בחידוש הברית. הברית בין ה' לעמו חיה וקיימת לדורות, נרצה או לא נרצה!

אולם, לא כך חשבו בני הכתות של ימי בית שני. הם כנראה ראו בברית בין ה' לעמו דבר שראוי לחדשו מידי שנה בשנה. הברית היא חג לכל דבר ועניין, וככזה יש לקיימו במחזוריות שנתית. ספר היובלים (ספר חיצוני, שחשיבותו רבה בביתא ישראל) מתארך בפרק ו את יציאתו של נח מהתיבה באמצע החודש השלישי וקובעו כחג חידוש הברית. שם פסוק יז: 'על כן הוקם ויכתב בלוחות השמים, כי יעשו את חג השבועות בחודש הזה, **פעם בשנה לחדש את הברית בכל שנה ושנה**'. ראוי לציין שאמצע החודש השלישי הוא מועד רווי משמעות לשיטתו של מחבר היובלים. הוא מתארך למועד זה את: ברית בין הבתרים, הולדת יצחק, פטירת אברהם, ירדת יעקב למצרים, מעמד הר סיני וחג הביכורים.

עדות נוספת לחג חידוש הברית נחשפה במגילת סרך היחד. מגילה זו מתארת בהרחבה את אורח החיים של חברי הכת, חיי הפרישות, הסעודות, החוקים הנוקשים ותהליכי קבלה ודחייה של חברים בכת. עיקר הוראתה של מגילת סרך היחד מוצגת בבהירות רבה כבר בפתיחתה (1, 17-16): 'וכל הבאים בסרך היחד יעבורו בברית לפני אל לעשות ככול אשר צווה ולוא לשוב מאחריו מכול פחד ואימה'. לשאלת מועד המעבר בברית משיב בעל המגילה בהמשכה (2, 19): '**ככה יעשו שנה בשנה**'.

מכאן, שהיו בעם ישראל, בימי בית שני, יהודים יראי ה', שחשבו שמן הראוי לחדש את הברית עם ה' בכל שנה ושנה. לשיטתם המחמירה, אין די בברית סיני. כל אחד מחויב לעבור בעצמו בברית מידי שנה בשנה. הנחה מסתברת היא, שמחוגים אלו עוצב חג שנתי קבוע ובעל משמעות רבה – חג חידוש הברית. חג זה כנראה לא היה מקובל על הפרושים ועל חז"ל ממשיכי דרכם, והם דאגו לאבדו מאוצר החגים של עם ישראל. אולם בדורנו נמצאו שרידים לחג זה בספר היובלים, בסרך היחד ובמנהג ביתא ישראל.

כללו של דבר. עיון שיטתי, רחב ומעמיק בהלכות ומנהגים שנהגו ביתא ישראל באתיופיה, חושף בפנינו מחלוקות חשובות ותהליכים משמעותיים בדרך התגבשות ההלכה היהודית.

הקשר: אין לומר חידוש הברית אלא רענון הברית שהרי הברית קיימת לעולם (מיכאל)

תודה, מעניין ומעשיר כתמיד.
נראה לי עם זאת שהביטוי "חידוש הברית" הוא פרובלמטי, כמעט אוקסימורון. שכן ממהות הברית שהיא לעד ותוקפה אינו פג לעולם, כפי שכתוב "את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום... לנו ולבנינו עד עולם" (דברים כט). הברית הקדמונית היא זו שמחייבת את הדורות הבאים וגם האלוהים זוכר הברית.
מה גם, שהצורך בחידוש הברית נותן מקום למחשבה שאולי האלוהים אינו שותף בחידוש הזה ואולי הוא כורת ברית חדשה עם קבוצה אחרת יותר נאמנה. (רמז לטענות נוצריות) כך שנראה יותר שמדובר ב"רענון" או טוב יותר: "המשכיות הברית" והצהרה על קבלת אחריות על מה שמתחייב ממנה.
הדבר דומה לחג פסח. שכן יציאת מצרים היה אירוע חד-פעמי מכונן ותקף לעולם. ועם זאת יש צורך לרענן את האירוע ואף "לחוות" אותו מחדש כל שנה עד שאמרו "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים". ובדומה לכך עם הברית שבים ישראל לקב"ה. ביהדות, כפי שאנחנו מכירים אותה, לימוד התורה הוא ערך מרכזי שקצת העלים או בלע אל תוכו את עניין הברית, בפרט בכל הקשור לחג השבועות.

תמיכה:

"ברוח דבריו של מיכאל, מציע את המינוח העברי המקובל היום "אשרור הברית

גם "רענון" נושא עמו רוח של עדכון ושינוי, בעוד כאן מדובר בהתחייבות מחודשת לברית או חובה שרירה ועומדת

הקשר: יוסי זיו

לפי הבנתי, לחג הסיגד – חג חידוש הברית, לא יכול להיות קיום בהלכת חז"ל. חז"ל דגלו בשיטה שיהדותו של הנולד לאם יהודייה אינה נפגמת לעולם. את החטאים צריך לתקן, אך המהות היהודית, הסגולה, קיימת לעד. ובלשונם, בבלי, סנהדרין מד ע"א: 'ישראל ... אף על פי שחטא – ישראל הוא. אשר על כן, יש צורך מתמיד בתיקון המידות והמעשים וערב ראש חודש הוא מועד מתאים לכך, אך אין צורך בברית שנתית – ברית סיני קיימת לעולמי עד!

עדויות לקבוצות בעם ישראל שדגלו בחג חידוש ברית מופיעות בספר היובלים ו' 17: 'אחת בשנה לחדש את הברית בכול שנה ושנה'; ובמגילת סרך היחד ב' 19: וכול הבאים בסרך היחד יעבורו בברית לפני אל לעשות ככול אשר צווה ולוא לשוב מאחריו מכול פחד ואימה ... ככה יעשו שנה בשנה ...

מסתבר שקהילה מנותקת ומבודדת כביתא ישראל שימרה או אימצה את השיטה שדגלה בחג חידוש ברית שנתי, מה גם שמסורת חז"ל כלל לא הייתה ידועה לבני העדה.

עמדה 3: מעמד ההקהל בבית המקדש:

מבוא:

הקהל וסיגד

אחת לשבע שנים, בחג הסוכות של מוצאי שנת השמיטה, מצווה התורה על מצות 'הקהל'. מקור הציווי בספר דברים פרק לא, י-ג:

(י) ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסוכות: (יא) בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: (יב) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת: (יג) ובניהם אשר לא ידעו ישמעו וילמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה:

מטרת המצווה מבוארת בפסוקים: 'למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת'. התורה קוראת לנו לנצל את ההזדמנות של ההתכנסות בירושלים במסגרת עלייה לרגל, לטקס של קריאה בתורה, לימוד וחיזוק המחוייבות לשמירת מצוות ויראת שמיים. העיתוי מושלם. חג הסוכות הוא חג האסיף. בעונה זו עסוק החקלאי הישראלי באיסוף יבולי הקיץ, ככתוב בדברים טז, יג: 'חג הספלת תעשה לך שבועת ימים באסוף מגרנך ומיקרבך'. אלא שבמוצאי שנת השמיטה אין יבול רב לאסוף מן השדות והעם פנוי יותר לעלייה למקדש ולטקס הקהל (כאן ולהלן התבססתי על מאמרו של הרב עמית קולא במוסף שבת <http://musaf-shabbat.com/2015/09/18>. על סדרה ומהותה של מצווה זו, כתב הרמב"ם בהלכות חגיגה פרק ג (נצטט בדילוגים):

א-ב. מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת, שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך וגו' ... הטמא פטור ממצות הקהל שנאמר בבוא כל ישראל וזה אינו ראוי לביאה ...

ג. אימתי היו קורין, במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית, והמלך הוא שיקרא באזניהם, ובעזרת הנשים היו קורין, וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח, מהיכן הוא קורא מתחילת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע ומדלג לוויה אם שמוע וגו' ומדלג לעשר תעשר וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ופוסק.

ג. כיצד הוא קורא תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאין בימה גדולה ושל עץ היתה ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביביו, וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן וסגן לכהן גדול וכהן גדול למלך כדי להדרו ברוב בני אדם, והמלך מקבלו כשהוא עומד ואם רצה ישב ופותח ורואה ומברך כדרך שמברך כל קורא בתורה בבית הכנסת ...

נראה שיש בטקס 'הקהל' מעין חידוש של הברית שנכרתה בסיני. ההתקהלות

ההמונית, הקריאה בתורה והמחויבות לשמירת המצוות; הם חידוש קריאת הנצח של עם ישראל במעמד הר סיני 'כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע'. התורה מבקשת לשמר את השגב והחיוניות, הקולות והברקים של אותו מעמד, בתודעת הדורות הבאים. טקסים דומים של חידוש ברית סיני זרזו העם לשמירת תורה ומצוות נערכו במהלך ההיסטוריה של עם ישראל, בדרך כלל בשלבי מעבר:

- עם סיום המסע במדבר וערב הכניסה לארץ ישראל, חידש משה את ברית סיני בערבות מואב (דברים כח).
- עם סיום כיבוש העי וההשתלטות על הר אפרים (לב הארץ), בנה יהושע מזבח בהר עיבל וחידש את ברית סיני (יהושע ח).
- עם סיום גלות בבל וראשית שיבת ציון, עזרא ונחמיה חידשו את ברית סיני בירושלים (נחמיה ט).

הטקסים התאפיינו בהתכנסות המונית על/סביב הר, קריאה בספר התורה וזרזו העם לשמירת המצוות. מאפיינים אלו התקיימו גם בחג הסיגד של ביתא ישראל. נהגו להתכנס בכפר גדול ומרכזי למרגלות הר גבוה. טבלו לטהרה ועם שחר עלו לראש ההר עם ספרי האורית. בראש ההר הוקמה מבעוד יום במה, עליה הונחו ספרי התורה. הקייסים קראו מתוך האורית, התפללו וזרזו את העם לדבוק בשמירת מצוות התורה (להרחבה ראו רשומות קודמות בנושא חג הסיגד). כך נמתחים קווי דמיון ברורים בין מצוות 'הקהל', טקסי חידוש הברית וחג הסיגד של ביתא ישראל:

8. מעמד הכרוך בהתקהלות המונית של כל בני הקהילה – אנשים, נשים וטף – כאן בבית המקדש וכאן בראש הר גבוה.

9. מנהיגי הקהל – כאן המלך וכאן הקייסים – קוראים בפני כולם פרקים נבחרים מספר התורה. פרקים העוסקים במחויבות העם לשמירת תורה ומצוות, שחר ועונש וחידוש הברית בין עם ישראל לקב"ה.

10. בשני הטקסים בולט הדמיון למעמד הר סיני – מקום גבוה, התקהלות המונית, קריאה בתורה/קבלת תורה וכריתת ברית.

הדברים מפורשים בדברי הרמב"ם בהלכות חגיגה ג, ט:

הקריאה והפרכות בלשון הקדש, שנאמר 'תקרא את התורה הזאת' (דברים לא, יא) בלשונה, אף על פי שיש שם לעוזות. וגרים שאינן מכירין, חִבִּין להכין לָבָם, ולהקשיב אָזְנָם לְשִׁמְעַת בְּאֵימָה וְיִרְאָה וְיִגִּילָה וְיִרְעָדָה, כִּיֹּם שְׁנִתְּנָה בּוֹ בְּסִינִי.

כותב על כך הרב אלחנן סמט במאמרו על מצוות הקהל באתר דעת (מעובד):

הנוכחות במעמד הקהל לא נועדה להרבות ידע כי אם להעמיק חוויה. חוויה זו אינה מחייבת דווקא הבנה של הדברים הנקראים מפי המלך, אלא התכוננות נפשית והפנמה של גודל המשמעות של המעמד הזה ... הנוכחות של 'חכמים גדולים שיודעים את

התורה', לצד דוברי לועזית, גרים וטף; מלמדת שמטרת המעמד היא חידוש ברית סיני ולא אולפן ללימוד תורה.

גם הסיגד נתפס במסורת העדה כחג חידוש הברית שנכרתה בהר סיני.

בריאיונות רבים שקיימנו לא שמענו עדות מפורשת הקושרת את הסיגד למצוות הקהל. אולם הדעת נותנת שיש קשר הדוק בין שני מעמדים אלו. סביר להניח שהחיים כמיעוט יהודי בסביבה נוצרית, שבתקופות מסוימות הייתה גם עוינת, והניתוק ארוך השנים מעם ישראל; הניעו את מנהיגי ביתא ישראל לקבוע חג חידוש ברית שנתי ולא להסתפק במצוות הקהל אחת לשבע שנים.

ההבדל המהותי נעוץ במועד. התורה מצווה על טקס חידוש הברית אחת לשבע שנים; מנהיגי ישראל הנהיגו טקסי חידוש ברית בתקופות מעבר; ואילו ביתא ישראל נהגו חג חידוש ברית שנתי! דבר שאין לו זכר או מקור בתורה. ננסה לעמוד על מקור מנהגם לקיום חג חידוש ברית שנתי.

שמיטת קרקעות לא נהגה כלל ועיקר באתיופיה. לא בגלל שזו מצווה התלויה בארץ, שהרי תרומות ומעשרות גם הן מצוות התלויות בארץ ונהגו בביתא ישראל הלכה למעשה, עד עלייתם לישראל. ראשית כל יבול, צאן ובשר הובאו אל הקייסים במסגיד. צו הקיסר הנוצרי איצחאק (1413–1430), שלל מביתא ישראל אפשרות להוריש את אדמתם לבניהם, אלא אם כן יתנצרו. כך נאמר בצוו (בתרגום מגעז): 'מי שייטבל כנוצרי יוכל לרשת את אדמת אביו. מי שלא יעשה כן יהיה לפלאסי (=גולה, חסר קרקע, נודד)'. בהתאם למדיניות זו, שאסרה על כל מי שאינו נוצרי להוריש קרקע, הפכו בני העדה במהלך המאה ה-16 וה-17 לאריסים על אדמתם, רועי צאן או בעלי מלאכה: קדרים, נפחים, אורגים ובנאים.

הנחה מסתברת היא שגזלת הקרקעות מביתא ישראל היא שדחקה את מצות השמיטה, וממילא את מצות הקהל. אלא שחג חידוש ברית הוא חג חיוני ביותר לקהילה מבודדת ומנותקת ועליו לא רצו ולא יכלו לוותר. בנוסף לכך, מסורות קדומות מלמדות על קיום של חג חידוש ברית שנתי. ספר היובלים קובע את חג השבועות באמצע החודש השלישי (טו סיוון) במועד צאתו של נֹח מהתיבה ובו ציווי לחידוש הברית. יובלים ו, יז: 'על כן הוקם ויכתב בלוחות השמים, כי יעשו את חג השבועות בחודש הזה, פעם בשנה לחדש את הברית בכל שנה ושנה'. גם בקומראן, שרבים ממנהגיהם השתמרו במנהג ביתא ישראל, קיימו חג חידוש ברית שנתי ולא אחת לשבע שנים. מגילת סרך היחד (1, 16-17; 2, 19): 'וכל הבאים בסרך היחד יעבורו בברית לפני אל לעשות ככול אשר צווה ולוא לשוב מאחריו מכול פחד ואימה ... ככה יעשו שנה בשנה'.

בזהירות רבה ניתן לשער שביתא ישראל עיצבו חג חידוש ברית, מעין הקהל, שנתי. את הקשר לשנת השמיטה אולי שימרו באמצעות ספירת השבע; הסיגד – חג חידוש הברית האתיופי – חל שבעה שבועות לאחר יום כיפורים.

עמדה 4: מעמד הקהל התבטא ב3 אופנים בקהילות שונות בתולדות ישראל – ארץ ישראל, בבל, אתיופיה.

(הרב יואל בן נון)

הרעיון החשוב של 'זכר להקהל' בכל שנה הוא גם היסוד לשמחת תורה בכל שנה עם סיום קריאת התורה במחזור השנתי, בקהילות שבתפוצות שקיבלו עליהן את מנהג הקריאה מבבל.

ב'ביתא ישראל' לא נהג מחזור קריאה שלם לפי פרשות, אולם הקס שהוציא את הספר לקריאה בחגים קרא את כולו, בדומה לעזרא הסופר.

במנהג הקריאה הקדום בארץ ישראל - פעמיים בשבע שנים - סיימו את הקריאה ככל הנראה בחג השבועות בסיבוב הראשון (קס"ז סדרי קריאה כמו ב'כתר ארם צובא'), וב"קץ שנת השמיטה בחג הסכות" (קנ"ד סדרים כמו במסורה הכללית).

לפיכך, 'זכר להקהל' קיבל שלוש צורות שונות:

בסיום שני מחזורי הקריאה בארץ ישראל, בדומה ל"הקהל" המקורי (אחת ל7 שנים) בשמחת תורה בכל שנה, בסיום מחזור הקריאה לפי מנהג בבל

ב'ביתא ישראל' בסיגד בכל שנה, בחידוש מעמד הברית בדומה לעזרא הסופר (בדחייה של חודשיים)

תמיכה: (יוסי זיו)

עדות לטקס/חג חידוש ברית שנתי מוצאים גם במגילות מדבר יהודה.

מגילת סרך היחד טור ב (מהדורת קימרון, עמ' 213):

וכול הבאים בסרך היחד יעבורו בברית לפני אל
לעשות ככול אשר צווה ולוא לשוב מאחריו מכול פחד ואימה ...
ככה יעשו שנה בשנה ...
הכוהנים יעבורו ברשונה בסרכ לפי רוחותם זה אחר זה
והלויים יעבורו אחריהם
וכול העם יעבורו בשלישית בסרכ זה אחר זה ...
לדעת כול איש ישראל איש בית מעמדו ביחד אל לעצת עולמים ...
כיא הכול יהיו ביחד אמת וענות טוב ואהבת חסד ומחשבת צדק איש לרעהו בעצת
קודש ובני סוד עולמים.

הביטוי: 'ככה יעשו שנה בשנה' ...

מדגיש חידוש ברית שנתי בדומה לסיגד.

תמיכה: רונן אחיטוב

1. טקס כזה מתואר גם בתקופת המלכים אסא ויאשיהו, ראו דברי הימים ב טו, ומלכים ב כג, והוא חזר בכל מעמד של תשובה המונית. אמנם התאריך אינו מתאים.

2. יתכן להשוות את המעבר מטקס החל פעם בשמיטה לטקס שנתי - אל ההבדלים בין קריאות התורה בא"י ובבבל בתקופת התלמוד - כאן פעמיים בשמיטה וכאן בכל שנה. עצם המנהג של קריאת התורה בשבתות קשור, לדעת חוקרים אחדים, למצוות הקהל, שבה לפי פשט הכתובים יש לקרוא את **כל התורה** פעם בשמיטה; אבל אין זה מעשי - ולכן יתכן שחילקו את הקריאה הזאת לשבתות בדרכים שונות.

עמדה 5: מוקד חג הסיגד הינו הקריאה בתורה ורוב התפילות סביבו אינן מדגישות את נושא הכמיהה לירושלים. (שושנה בן דור)

על ההדים האפשריים בין מצות "הקהל" וטקס "המעבר בברית" ב"סרך היחד" מקומראן לבין הסיגד כתבתי כבר לפני שנים ושמחתי לראות שפרופ' זיו חוזר עליהם ומזכיר גם קווים דומים למצוות הקהל בפירוט יתר. ברצוני להצביע על הידוקי קשר נוספים. כידוע, התפילות המרובות ביום הסיגד הן מעטפת למעמד הקריאה מתוך ה"אורית" במובנו המורחב של המקרא. מרכז הטקס (אמנם כפי שהיה באתיופיה וקצת התעוות בישראל) הוא הקריאה עצמה. קראו מתוך האורית את עשרת הדברות, את אחת הרשימות של ברכות וקללות (בד"כ דברים כ"ז-כ"ח), מה שהיה נהוג גם בטקס המעבר בברית בקומראן, וכמובן, סיפור חידוש הברית בימי עזרא ונחמיה, שהוא העוגן ההיסטורי לפי ההסבר של הקהילה לקיום יום הסיגד. לדברי קס אפרים ציון, גם הפרקים מתוך קריאת שמע המופיעים בס' דברים ("שמע..."), "והיה אם שמוע" נקראו בסיגד בחלק מן המקומות.

בנושא הביטויים של הכמיהה לציון, נראה לי שהעוגן שלהם מוצא את מקומו בקשר של טקס חידוש הברית לחידוש הברית שמסופר עליו בספר נחמיה. העם חזר לציון, צם וחזר בתשובה במועד זה, שבו היה גם חידוש הברית על בסיס ספר הברית, הוא התורה, שקראו ממנו באותו מעמד. בכך נוצר הקשר בין היסודות המרכזיים בסיגד: חזרה לירושלים - חזרה בתשובה - חידוש הברית על בסיס ספר התורה. אלה המעשים שיש לשער נתפסו כמבטיחים את הזכות להישאר בארץ.

נקודת הכמיהה לציון אמנם חשובה, אך על פי מה שלמדתי על התפילות, הוצאה מהקשרה וזכתה להדגשה מעבר לחשיבותה בתוך מכלול המשמעויות של היום. מסתבר שמתוך מעל לעשרים תפילות באותו יום, רק שלוש הן נטו על ירושלים וכמיהה אליה. ירושלים נזכרת בחלק משאר התפילות, אך לא בנושא מרכזי. וכן יש יותר תפילות הקשורות להודאה על חטאים, לחזרה בתשובה ולבקשת סליחה באותו יום מאשר תפילות על ירושלים

תמיכה: הרב יואל בן נון

1. מעמד 'הקהל' הוא המצווה היחידה בתורה שמעגנת את מעמד 'חידוש הברית' בזמן קבוע, ולא במאורע מכונן.

לכן הוא המקור היחיד בתורה למעמדים מעוגנים בזמן קבוע, ששורשיהם בימי בית שני. השאלה הגדולה היא - מדוע בקץ השביעית? התשובה שניתנה - לחקלאים יש יותר פנאי - איננה מספקת.

התורה ניתנה לאוכלי מן, שכולם היו שווים בו - "ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר" - ומשה השווה את המן לדבר ה' - "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" - רק "במועד שנת השמיטה" חל חג סוכות שאיננו גם חג אסיף כי אסור לאסוף בו כבעלים, ומה שיש צריך להתחלק בשווה - רק כאשר עם ישראל יחזור במידת מה לשוויון חברתי-כלכלי, אפשר גם לעמוד כשווים לפני ה' ולחדש את קבלת התורה, שחלה בשווה על כו-לם.

לכן מדגישה התורה - "מקץ שבע שנים, במועד שנת השמיטה בחג הסוכות" - כלומר, בחג הסוכות היחיד שאין בו אסיף, ואין בו חגיגת שפע של אלה שיש להם, והם אדונים ומספקי אוכל ופרנסה גם לגר, יתום ואלמנה במקרה הטוב. השוויון הוא עיקר הברית והתורה לפני ה'.

2. "התורה" ו"דברי התורה" שקראו במעמד 'הקהל' לא היו אלא תקציר - עשרת הדברים - קריאת שמע - פרשיות נבחרות - ברכות וקללות.

לא ייתכן, שהתורה ציוותה לקרוא 5 חומשים, או אפילו 'משנה תורה', וחכמי ישראל מדעתם יקצרו. מראש מדובר בתקציר.

כך מקובל היה בחו"ז ברית עתיקים (ועד היום), שהיה נוסח מלא ומפורט (ללומדים מעמיקים, ולאנשי משפט), והיה נוסח קצר, שניתן להבנה בקלות להמון עם, ובמעמד חגיגי.

לפני 14 שנה הייתי ברחבת הכותל עם כעשרת אלפים איש שבאו לשם המעמד - כיוון שהתחילו לקרוא (כפסק הרמב"ם) מתחילת ספר דברים, אחרי עשר דקות של הקשבה התפוגג המתח, והתחילו הקהל לדבר איש עם אחיו.

בעשר דקות של הקשבה נפלאה אפשר היה לקרוא עשרת הדברים (כדעת רבי יהודה, במשנה), ולקרוא כולם ביחד קריאת שמע מהדהדת. התורה לא דרשה יותר ממה שאפשר בהמון עם, כשאינן קולות וברקים וקול שופר חזק מאד. בני ישראל תמיד ידעו והבינו ש"ספר הברית" ו"דברי הברית", ו"ספר התורה", אינם אלא תקציר, והתורה בשלמותה מונחת בארון, או מצד הארון, יחד עם התקציר. רק אנשים מודרניים חדלו להבין שעשרת הדברים וקריאת שמע מייצגים את התורה כולה, בשלמותה, וקהל עם זקוק לתקציר.

3. עזרא הסופר, אחרי הגלות ואל מול המשבר הגדול של נישואי התערובת, הוציא את ספר התורה השלם, וקרא ממנו, ולכן הוא מקור ההשראה של כל עדות ישראל מאז ועד היום. התקצירים נשאו רק בתוך הספר השלם, ורק מתוכו קוראים עשרת הדברים, קריאת שמע, פרשיות החגים, ברכות וקללות, וכד'. מכאן התפתחו כיוונים שונים - בעולמם של חז"ל - קריאת התורה בשלמותה, אחת (או שתיים) לשבע שנים, ולבסוף אחת לשנה. בעדות אחרות בימי בית שני, ובכלל זה בקהילות 'ביתא ישראל' הקדומות - חידוש הברית בכל שנה, וקריאת פרשיות נבחרות כתקציר, לפי המנהג הקדום.

4. העלייה להר ב'חידוש הברית', ובניית חומה נמוכה המקדשת את המתחם מאבנים שאנשים ונשים מביאים איתם, הוא המנהג העתיק ביותר ששמעתי עליו - זהו תיאור מדויק של הממצא בהר עיבל מימי יהושע בן-נון, כפי שנחשף ונחפר על ידי פרופ' אדם זרטל - חומת האבן הנמוכה תוחמת את האתר ומקדשת אותו. 'ביתא ישראל' חשבו על הר סיני ועל הר הבית בירושלים - אבל העדות בשטח נחשפה דווקא בהר עיבל. (קראו בספר 'עם נולד').

תשובה / תמיכה: יוסי זיו

טקסי הסיגד באתיופיה שימשו גם במה לפעילות פוליטית. לטקס הוזמנו גורמי ממשל מקומיים ומנהיגי העדה שנשאו דברים, נזהרו בלשונם וכיוונו דבריהם גם לאזניו של הנציג הפוליטי.

יתכן שמאוחר יותר, כאשר התהדקו הקשרים עם השליחים מישראל, והתעצם הוויכוח בשאלת החלת חוק השבות, כוונו מנהיגי העדה לתת דגש לנושא ציון וירושלים.

לסיום אוסיף ש למעשה אנו דנים במנהגים קדומים של קריאת התורה. מנהגים שנהגו טרם ביססו חז"ל את המנהג של קריאה מסודרת כל שלושה ימים - שני, חמישי ושבת.

עמדה 4: הסיגד מעין שמיני עצרת 50 אחרי סוכות כחג השבועות - ענת ישראלי

זכיתי לשמוע השבוע שיעור על הסיגד מפי הרב ד"ר שרון שלום, שהעלה סברה שבארץ ישראל רווח בעבר מנהג (או לפחות הועלתה האפשרות שיש מקום) לעלות לרגל גם חמישים יום אחרי סוכות (אמנם לא אחרי יו"כ), כפי שמרמז המדרש בשיר השירים רבה, פרשה ז, סימן ב, ד"ה 'מה יפו פעמך' (ובמקבילה בפסיקתא דרב כהנא פייסקא כח - ביום השמיני עצרת):

א"ר יהושע בן לוי: **ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח**, אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דייזלון וייתון [אין בימיהם אפשרות שיצאו ויבואו].

משל למה הדבר

דומה, למלך שהיו לו בנות הרבה, מהן נשואות במקום קרוב, ומהן נשואות למקום רחוק. יום אחד באו כלם לשאול שלום המלך אביהם, אמר המלך: אלו שנשואות במקום קרוב אית בעונתה למיזל ולמיתי [יש אפשרות לכל אחת ללכת ולבוא שוב

בזמנה], ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי [אין להן אפשרות ללכת ולבוא שוב בזמנה], אלא עד דאינון כלהון אצלי הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי עמן [עד שהן כולן כאן אצלי נעשה יום טוב אחד ונשמח עמהן].

כך עצרת של פסח - עד דאינון נפקין מהחורף לקיץ אמר הקב"ה אית ביומא למיזל ולמיתי [יש אפשרות ביום מימים אלה ללכת ולחזור], אבל עצרת של חג על

- ידי שהן יוצאין מהקיץ לחורף, ואבק דרכים קשה, וידות דרכים קשות, לפיכך אינה רחוקה חמשים יום. אמר הקב"ה: לית ביומיא למיזל ולמיתי [אין בימים אלה אפשרות ללכת

ולחזור], אלא עד דאינון הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי, לכך משה מזהיר לישראל ואומר להם (במדבר כ"ט) 'ביום השמיני עצרת תהיה לכם', הוי אומר 'מה יפו פעמיך בנעלים'.

אם אכן פגעי החורף בטלו את המנהג בארץ, מובן למה באתיפיה שבה העונות הפוכות מאצלנו, דווקא השתרש מנהג של מעין עליה לרגל וחידוש הברית ('חג מתן תורה') חמישים יום אחרי יו"כ, הסמוך לסוכות.

קושיה: יקתה רוזן

המדרש משווה בין שמחת תורה (שמיני עצרת) לשבועות. שני אלו מתוארכים מהתורה והדין הוא תיאורטי-רעיוני בלבד. הסיגד הוא יום בנוסף ומעולם לא שמענו שהוא כתחליף לשמ"ע

עמדה 5: חג הסיגד הינו תקנה של יהודי אתיפיה ולא בנוי על מנהג אחר

לום חברים, אני סבור שיום הסגד היא תקנה מאוחרת שתקנו אותה חכמי ביתא ישראל, ולא כמו הסוברים שיום הסגד התקיים מזמן עזרה וזאת כיוון שהאמנה שכרתו עם ישראל בזמן עזרה הייתה חד פעמית ושם כתוב שהיא הייתה בכד תשרי ולא בכט בחשון, ומה שמנסים להביא ראיה מהמדרש ראויה הייתה עצרת להתרחק מחג חמישים נראה שהיא איננה ראיה ודאית אלא הערכה שיום זה התקיים 50 יום אחרי, והראיה לכך שיום הסגד הינו תקנה מאוחרת, אני חושב שניתן להביא מאחת התפילות שפותחת את יום הסגד המדברת בענייניו של יום ושם מביאים את הפסוקים מעזרה המציינים את תוכן היום ופסוק נוסף מזכריה שבמקורו הוא מדבר על סוכות שנחוג שנה בשנה אבל בתפילה נראה שהסגד נחוג שנה בשנה, וכיוון שכך נראה לומר שחכמי ביתא ישראל כדי לתת תוקף ליום לקחו את הפסוק מזכריה המדבר על סוכות, וכפי ששמתם לב הנני קורה ליום הסגד יום ולא חג, כיוון שעיקרו של היוח הוא יום ויודי תפילה ולא חגיגה כמו יום כיפור ומה גם שלא מקריבים בו חגיגה לכן מין הראוי שיקראו ליום זה יום ולא חג כך קיבלתי מאחד מרבתי הרב מברטו סלמון

עמדה 6: הסיגד הינו יום חידוש ברית מתקנת עזרא שהשתכח בשאר קהילות ישראל (יקהת רוזן)

שלשום הייתי באירוע מרשים לרגל יום הסיגד בקרית מלאכי.
היה מושקע, מחזק ומרשים.
אחד הדוברים אמר שחג הסיגד נחוג בעבר בכל קהילות ישראל, או לפחות בקהילות נוספות, וראיה לדבר מספר עזרא. אלא שברוב הקהילות הדבר נשכח, וכאן המקום ליהודי אתיופיה "להחזיר עטרה ליושנה" וללמד את המנהג לשאר הקהילות אשר שכחוהו ברבות הימים, ולכן יש לפעול להנחיל חג זה לקהל ישראל. (הניסוח הוא שלי ואני לא מתחייב שדייקתי. פחות או יותר רוח הדברים).
אני מודה שהדבר נראה לי תמוה. ראשית הסיפור בספר עזרא היה לכאורה חד פעמי, ואין נראה שאפילו עזרא עצמו ציין את כריתת האמנה וכו' יותר מפעם אחת, וכל שכן אין אזכור שזה הפך לחג לדורות.
שנית ההלכה והמנהג בקהילות א"י ובכל וקהילות מרכזיות נוספות מתועדת היטב מזה אלפי שנה, וקשה לי להאמין שלא מצאנו אזכור למנהג שרווח.

אך יתכן שאני טועה ודווקא כן יש אזכורים כאלה. לא חקרתי את הנושא.

וכאן אני פונה לחברי הפורום הנכבד - האם מישהו מכיר או שמע על אזכורים של מנהג הסיגד או מנהג דומה לו במקורות קדומים או חדשים של קהילות אחרות?

תמיכה: ברול ווללין

היום אני הייתי בכותל בסגד כידוע שיש ציבור שנוהג לקיים את היום בכותל בניגוד לארמון הנציב ושמעתי מעין הדברים האלה שיום הסיגד כחג או יום תפילה נתקן ע"י עזרא כמסופר בספר עזרא פרק ט' אלא שקהילת 'ביתא ישראל' היחידה ששמרה מה שכולם שכחו ועלינו מוטלת אחריות להחזיר את היום לכלל עם ישראל, את הדברים האלה שמעתי מהרב משה סלומון שאמר אותם בפני הציבור שהיה שם, אפשר ליצור איתו קשר ולשאול מה מקור הדברים, כי נראה שמסתבר לומר שחכמי אתיופיה תיקנו את היום הזה לפי אומדן המציאות בזמנם ובסיס התקנה מושתת על ספר עזרא נמצא שלפי הסבר זה רק הקהילה הכירה את היום החשוב והנכבד הזה ...

הקשר / תמיכה: הרב שמשון לוינגר

בספרי עזרא ונחמיה נזכרים כמה תאריכים בהם התכנסו לתפילה, תענית ותשובה, למשל 'חדש התשיעי בעשרים לחדש' (עזרא ט, ט), ובעשרים וארבעה לחדש השביעי (נחמיה ט, א) ועוד, אך לא מצאנו שקבעו תאריכים אלו כימי תפילה ותענית לדורות. הצומות היחידים שנקבעו לדורות היו הצומות הקשורים בחורבן הנזכרים בנבואת זכריה ,

מקבילה ל'סיגד' במנהגי כל עדות ישראל הוא מנהג 'המשמרה' או 'יום כיפור קטן' שבו נוהגים כל ערב ראש חודש להתענות להתפלל ולשוב בתשובה, לקראת ראש החודש שהוא 'זמן כפרה לכל תולדותם'. המנהג מתועד לראשונה אצל מקובלי צפת במאה ה-16 ובהשראתם פשט לכל העולם היהודי. קשה לדעת אם מקובלי צפת יצרו מנהג חדש או אימצו מנהג קדום שנהג בא"י או באחת מארצות הגולה.

לגבי מנהג 'ביתא ישראל' יש לציין שלא רק ערב ראש חודש כסלו היה יום תשובה ותענית אלא כל ערב ראש חודש. ייחודו של ערב ר"ח כסלו היה שלא היה רק יום תפילה ותענית ליחידים אלא יום של התכנסות כללית, אולי לקראת זמן הקציר שחל באתיופיה בחודש כסלו והתפללו על הצלחת הקציר.

מכיוון שבמאה ה-16 התרבו המקרים שיחידים מ'ביתא ישראל' הגיעו כפליטים או שבויים למצרים ולא"י, וכך נתוודעו אליהם הרדב"ז ור' עובדיה מברטנורה ועוד - הרי לא יהיה בלתי סביר לשער, שהרעיון להתענות בערב ראש חודש הגיע לחכמי צפת מבני 'ביתא ישראל' שהגיעו אליהם.

על ההקבלה בין ה'סיגד' למנהג של כל עדות ישראל לעשות בכל ערב ראש חודש 'יום כיפור קטן', ועל הקבלות לרעיון של 'חידוש הברית' בהגותם של רש"ר הירש והרי"ד סולובייצ'יק - עמדתי בהרחבה בתגובותיי למאמרו של ד"ר יוסי זיו, חג חידוש הברית', באתר 'מוסף שבת - מקור ראשון'.

כדאי לציין שבתחילת ספר נחמיה נזכר צומו של נחמיה 'בחדש כסלו', היינו ראש חודש כסלו, כשנודע לו על מצבם הקשה של היהודים בירושלים. נחמיה צם ומתפלל עד חודש ניסן שבו נעתר המלך לבקשתו ושולח אותו ליהודה כפחה כדי שישקם את ירושלים.,